

FILOSOFIE ROMÂNESCĂ DIN CONTRIBUȚIA FILOSOFICĂ A LUI EUGENIU SPERANTIA

EUGENIU SPERANTIA: „BIOGRAFIA” OPEREI FILOSOFICE

TITUS LATES

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Eugeniu Sperantia: The “Biography” of Philosophical Works. In this article I present in a chronological order the works of Romanian philosopher Eugeniu Sperantia (1888–1972): from the elaboration of the concepts of *pragmatic apriorism* to the crystallization in a metaphysical system and the elaboration of a synthesis of the philosophy of history, labor and culture. I emphasize that these works has Biology as an integrative discipline and includes, along with metaphysics, logic, aesthetics, ethics, the philosophy of law, a psychological, sociological and pedagogical side. In fact, in the core of Sperantia’s works is *Life*, and his work is alive: in it always pulse the same themes, always renewed and filled to the full expression. That is why I call this presentation: “biography” (after a sperantian suggestion).

Keywords: pragmatism, pragmatic apriorism, social postulate, philosophy of law, the logic of the problem, Life.

Opera filosofică a lui Eugeniu Sperantia are Biologia ca disciplină integratoare și cuprinde deopotrivă, alături de metafizică, logică, estetică, etică, filosofia dreptului și filosofia culturii, o latură psihologică, sociologică și pedagogică. De fapt, în centrul operei sale este *Viața*, iar opera lui este vie: în ea pulsează mereu aceleași teme, mereu reînnoite și completate până la deplina expresie. Numesc așadar „biografie” acest excurs în care încerc să punctez câteva momente din evoluția ei, pornind chiar de la propria lui sugestie¹.

I. Eugeniu Sperantia avea în minte încă de la început și ideea de sistem. E revelator în acest sens titlul uneia dintre primele sale încercări filosofice: „Sistemele Himerei” apărută în mai multe numere ale revistei *Vieța nouă* (nr. 5–10, 1911) condusă de Ovid Densusianu.

În anul 1912 apare *Apriorismul pragmatic I. Elaborarea conceptelor* (București), teză de doctorat, tipărită cu ajutorul Fundațiunii Universitare Carol I², la recomandarea

¹ El vorbea, ce e drept, de posibilitatea unei „biografii” a științelor – „În primul rând, se știe cât de mult cunoașterea câtorva trăsături biografice privitoare la persoana unui savant, a unui descoperitor sau a unui inventator contribuie la fixarea mintală a teoriei sau a cuceririi lor. [...] În al doilea rând și în același mod ca și biografia autorilor, servește și ceea ce am putea numi «biografia științelor», adică studiul istoriei și evoluției diverselor teorii și curente, metode și descoperiri” (*Perspectiva istorică în viața socială, în cultură și în educație*, broșură, p. 55) –, dar cred că ideea se poate aplica, în cazul de față, cel puțin, și asupra operei.

² Lucrarea a apărut, în același an, *cu și fără* această mențiune pe pagina de titlu.

profesorului său, Constantin Rădulescu-Motru. În *Cuvânt înainte* aflăm că „episodul” despre „apriorismul pragmatic” e desprins dintr-o „lucrare întinsă asupra «activității psihice»”, pe care a autorul a întreprins-o mai demult. În § 102–103 apare ideea despre „postulatul social”, reluată în multe din lucrările ulterioare. Cu scurtele considerații asupra postulatului social se încheie partea întâia a „apriorismului pragmatic” care studiază „elaborarea conceptelor”. Partea a doua – *Contribuțiuni la psico-biologia gândirii* (1922) – urmează să se ocupe, după cum spune autorul aici: „de raționament și, în special, despre «principiul rațiunii suficiente» în care vom găsi baza pragmatică a raționamentului și deci a deductivității în general” (p. 107). În *Concluzie*, autorul prezentându-și lucrarea ca fiind „incompletă”, are în vedere desfășurarea unui sistem: „Lucrarea prezentă e relativ incompletă după cum incompletă e orice lucrare de filozofie care se îndreaptă asupra unei chestiuni parțiale și nu desfășură un sistem” (p. 107). Încheie dând „o privire asupra rolului elementelor apriorice în sistemele metafizice”.

În același an a apărut broșura *Definiția și preistoria filozofiei* (București, Editura „Tipoglob”, 1912, 16 p.), având la bază conferința ținută ca Lecție de deschidere a cursului de Istoria Filozofiei la Universitatea Populară din București. Una dintre ideile centrale ale broșurii este „continua îndepărtare dintre «reacțiune» și excitație (p. 7), «putința de a prelungi tot mai mult intervalul dintre excitație și reacțiune» (p. 13)”, idee care, de asemenea va rămâne perenă în opera lui. După cum se poate ușor observa, avem de-a face cu schițarea conceptului de amânare, iată, cu mult înainte de fixarea lui teoretică în lucrările lui Mihai Ralea. În ultima secțiune a lucrării ne reîntâlnim cu *ideea de sistem*: „Așa dar două feluri de-a gândi le-am numit pân’acum filozofie:(1) A unifica într’un obiect totalul cunoștințelor³ despre obiectele separate și a studia apoi acest obiect total (lumea) ca pe ori care din obiectele ce întâlnim. (2) A unifica într’un mănunchiu logic toate convingerile pentru a forma nu un obiect, ci o înlănțuire armonică, un sistem. Aceste două feluri de unificare însă, es din proprietăți ale minții ori cui și sunt rezultatul la care ne conduc anumitele ei funcțiuni, când se exercită cu maximum de energie și când încercăm să le ducem până la capăt” (p. 14).

În articolele care apar în continuare în *Vieața nouă* se pot recunoaște teme care vor fi și în alte locuri comentate. Printre ele, o recenzie la *Estetica peisagiului* de Fr. Paulhan (*Vieața nouă*, anul IX, 6–7, 1913, p. 247) și „Rațiunea inconștientului” (*Vieața nouă*, anul X, nr. 6–7, 1914, pp. 212–217). Într-un studiu mai amplu, „Erorile utilitariste în pedagogia spenceriană” (*Vieața nouă*, 1914; extras, 16 p.) se consideră că „e momentul să se întreprindă analiza de aproape a argumentărilor sensualiste, empiriste și utilitariste, pentru a scoate în evidență fie sofismele lor, fie absurditatea consecințelor” (p. 3). Se spune că „Pedagogia spenceriană e un exemplu și o probă mai mult că punctul de vedere utilitarist e și antifilosofic și antipedagogic” (p. 15).

³ În original: „cunoștințele”.

Primul text apărut în seria *Studii filosofice*, inițiată de Constantin Rădulescu-Motru e reprezentat de „Considerații filosofice asupra magiei” (vol. VIII, 1915–1916, pp. 39–55) în care suntem informați că „Cele ce urmează sunt o parte dintr’o lucrare mai mare ce servește de introducere la niște studii de filozofia religiunii. Ne propunem a arăta mai jos raporturile dintre magie și alte ramuri de manifestare intelectuală, cum și particularitățile ce caracterizează mentalitatea magică” (p. 39). Lucrarea se va topi în volumul *Contribuțiuni la filozofia magiei. Studiu introductiv în Filozofia Religiunii* (București, Tipografia „George Ionescu”, 1916, 105 p.) în care aflăm din *Introducere*: „Încercările nenumărate de a distinge magia de religie sau de știință dovedesc, fie o sursă comună în evoluția lor, fie aceiași rațiuni suficiente psihologică” (p. 3); „Studiul magiei l’am abordat tocmai în intenția de a ne procura o bază mai sigură în analiza filozofică a vieții religioase cum și a facultății cognitive în genere în care viața religioasă poate fi aproape în întregime subsumată” (p. 5). Pe parcursul lucrării întâlnim concepția autorului despre „biologia sufletească” ca știință integratoare, precum și rolul principiului rațiunii suficiente și a raportului dintre răspunsuri și întrebări, în această ecuație: „După credința noastră există, ca să zicem așa, două biologii: una materială, exterioară, servindu-se de sursa empirică și studiind fenomenul mai mult fiziologic; cealaltă biologie e știința vieții sufletești (*Geistesleben, Vie de l’esprit*). Și una și alta constau în activități și nimic altceva nu prezintă ele ca obiect de studiu decât geneza, succesiunea și conexiunea acestor activități constitutive ale celor două moduri de viață. /Fiziologia, știință empirică, cuprinde un domeniu destul de restrâns între celelalte fenomene ale lumii exterioare. /Biologia sufletească e însă dimpotrivă, cea mai largă față sub care poate fi privită lumea; ea cuprinde toate manifestările spirituale și deci și știința în întregime și orice cunoștință posibilă despre lumea empirică. /Științele lumii empirice se alcătuiesc fie după principiul cauzalității, fie după simpla succesiune, fie după al relațiunii dintre principiu și consecință – principiul din urmă constituie științe aplicabile lumii empirice, iar celelalte două: științe având chiar de obiect lumea empirică și anume științele fizico-chimice și cele evolutive (istorice). Biologia sufletească la rândul ei, se călăuzește și ea de unul din aspectele principiului rațiunii suficiente – ca și cele de mai sus – și anume: motivațiunea având a fi studiată în elementele ei, ca: postulate, scopuri și valori. /Stările sufletești se găsesc între ele în raportul tipic al răspunsurilor față cu întrebările. O gândire, o concepție, o atitudine, e un răspuns pe care ni-l procurăm. A cere explicația unui fenomen sufletesc e a căuta cărei întrebări răspunde: pentru care necesitate sufletească constituie un răspuns?” (pp. 24, 25). În *Concluzii* se atinge din nou problema valorilor, în conexiune cu religia și morala: „societățile tind să adopte «scara valorilor» pe care au atribuit-o divinității. Cu aceasta, cultul religios influențează viața morală a societăților” (p. 104).

Cartea omului practic (douăsprezece scrisori filosofice) (București, Editura Alcalay, 1916; în colecția „Biblioteca pentru toți”) este o pledoarie pentru omul practic (pragmatism), împotriva utilitarismului (după cum se precizează în prefața la ediția a doua, din 1926). Temele abordate: „Practica și teoria”, „A avea voință”,

„Decepție și vis”, „Gândul și singurătatea”, „Iubire și suflet”, „Vină și supărare”, „Numele și opera”, „Meritul”, „Adevăr și discuție”, „Viață și pasiune”, „Ideal și idol”, „Fluviul comorilor”.

După Primul Război Mondial, *Frumosul ca înaltă suferință* (Oradea-Mare, Editura „Cele Trei Crișuri” („Crișul Negru”), 1921, 24 p.) începe cu un prolog în care se fac referiri la Ruskin, Marțial, Montaigne, Nietzsche și Kant și se tratează în părți distincte despre „Frumosul și posesiunea sa”, „Frumosul și imitațiunea sa”, „Frumosul și expresiunea sa” și „Frumosul și distrucțiunea sa”. În epilog găsim confesiunea autorului: „Nu e o definiție a frumosului cea ce am căutat noi în paginile precedente – căci reacțiunea posesivă, imitativă, expresivă cum și îndoielnica reacțiune distructivă, nu caracterizează «frumosul» în mod exclusiv. /Obiectul ce ne incită la una dintre aceste reacțiuni n’o face în calitate de «frumos» ci în calitate de valoare. /Și nu numai frumosul ca imbold spre reacțiune constituie suferința ci orice valoare, pe care o constatăm, pe care o decretăm dar pe care, lipsindu-ne, o voim” (p. 22) și aflăm că: „Idealul ca supremă valoare e dureroasa aspirație către cele mai subtile și înalte cuceriri ale sufletului. Cum suferința e cea care ne conduce pașii, cum suferința e cea care ne electrizează și ne încordează mușchii – tot suferința e focul care ne preface, ne purifică și ne înalță” (p. 23).

În anul 1922 apare volumul *Contribuțiuni la psico-biologia gândirii* (Oradea-Mare, Tipografia Românească S.A., 1922, 104 p.)⁴ care reprezintă partea a doua din *Apriorismul pragmatic*. Sunt reluate și continuate fragmente din această precedentă lucrare (vezi pp. 9–13). Revine tema cu privire la „întrebări și răspunsuri”: în Secțiunea a II-a ce are titlul: „Fenomenele psihice ca întrebări și răspunsuri” (pp. 24sq) găsim subliniată constatarea: „După cum cosmosul fizic e mișcat de legea cauzalității universale astfel lumea introspectivă, spiritul, își are motorul în legea chestionismului universal” (p. 27). Continuând ideea că „punctele de vedere sau perspectivele atenției, constituind un factor decisiv în efectuarea creațiunilor mintale, în modificarea și modelarea materialului brut pe care ni-l oferă diversitatea haotică a experienței pure, – pot fi considerate epistemologicește ca o funcțiune, care contribuie la elaborarea conceptului” (p. 38), din *Apriorismul pragmatic* (1912), se ajunge la concluzia că „punctul de vedere acceptat exprimă maxima valoare a momentului” (p. 40). Viziunea biologică și pragmatică integratoare e prezentă în „genetica rațiunii” (pp. 57sq): „Dat fiind că destinația originală a actului mintal e biologică, pragmatică, urmează că raționamentele cari duc la o deciziune (deci la act motrice) sunt biologicește și geneticește anterioare celor cari duc la o concluzie” (p. 70).

Mic tratat despre corelațiile psihice în viața copilului (București, Casa Școalelor, 1925, 67 p.)⁵ s-a născut deoarece: „Din observațiile de laborator și din clinicile psihiatrice, din datele pe care științele vieții le pot oferi psihologiei, din îndrumările generale critice pe cari le procură diversele ramuri ale filozofiei și din cele pe cari i

⁴ Reeditat în paginile *Revistei de filosofie* (2019). Vezi *infra*.

⁵ Volumul a apărut și în trad. maghiară: *Kis értekezés a gyermek életének lelki kölcsösöségeiről*, trad. de Erdős I. și Wetztenkircher M., Editura Carol Béres, Oradea, 1928.

le poate oferi sociologia – credem că se poate încerca o sinteză sistematică a corelațiilor psihice, – sinteză care ar putea constitui un aparat de aplicație practică, cel puțin pentru obțineri de diagnoze deocamdată, dacă nu se poate vorbi încă de o terapeutică garantată” (p. 6).

„Cu toată destinația de vulgarizare”, lucrarea *Generalități de psihologie individuală și socială* (Arad, Editura Librăriei diecezane, 1925, 160 p.) „nu cuprinde o simplă compilație și nu e o simplă explicare a teoriilor curente”, după cum spune autorul în prefață. Și continuă: „Deosebit de câteva vederi originale, precum unele privitoare la memorie, la atenție, la asociație, la «postulatul social» etc. însuși planul lucrării e întrucâtva nou. El cuprinde capitolele psihologiei într’o ordine genetică, potrivită concesiunilor ce se pot face punctului de vedere biologic, în această materie. [...] Cititorii cu oarecare pregătire filosofică vor ști, apoi, să distingă influențele pragmatismului căruia, – cu unele rezerve – i-am fost primul adept în țară la noi” (pp. 4, 5). Iată ce scrie aici despre „postulat” și „postulatul social”: „Postulatul e astfel un mod special în care noi percepem ființa fiecărui din oameni și anume atribuindu-i un «înțeles», o «valoare» pe care n’o vedem cu ochii: «psihicul». /Prin postulatul social apercipem pe toți ceilalți «semeni» ca urmărind ori apărându-și o serie nedefinită de scopuri sau intenții mărunte iar prin toate aceste scopuri mărunte, un scop general: viața lor individuală” (p. 129).

Latura poetică și estetică e prezentă în „Reflexii asupra metaforei (fragment)” (*Cele Trei Crișuri* (Oradea), no. 1, 1926, pp. 3, 4), iar „Acțiunea limbii vorbite asupra vieții psihice” (*Revista de filosofie*, vol. XIII (Seria Nouă), no. 2, 1928, pp. 119–134; no. 3, 1928, pp. 250–258) e un articol compozit, întins în două numere ale revistei, care începe cu „problema raportului dintre cultură și tehnică”, și cu schițarea problemei limbajului și „funcțiunea tehnică a limbajului”, se continuă cu considerații despre „influența pe care logica limbii vorbite o exercită asupra gândirii logice” și despre limbă ca agent ce exercită o acțiune „radicală” asupra personalității și se încheie cu concluzia, relevantă din punct de vedere socio-cultural că: „*Din indisolubila corelațiune a vieții interioare cu limba vorbită se naște afînitătea popoarelor unei Ginte și unitatea lor psihologică*” (p. 258).

În *Tradiția și rolul ei social: studiu de sociologie biologică* (Oradea, Tipografia Béres Carol, 1929, 120 p.) dimensiunea biologică a concepției e stipulată încă din subtitlu. În capitolul „Sociologie și psihologie” se exprimă credința că „Teoria biologică în sociologie are să renască deci sub o formă nouă, îndeplinindu-și și ea «Karmanul» său” (p. 100). În primul capitol al cărții, autorul explică: „În credințele budiste, «Karman» era vecinica reînviere a indivizilor omenești” și spune că: „Există și în știință un «Karman»” (p. 5). În partea finală, după o sinteză, ajunge la concluzia: „Funcțiunea unui element organic nu constituie un fapt vital decât dacă e înodat într’o sinergie de funcțiuni. /Deasemenea, o «noutate» tehnică, juridică, politică, artistică, religioasă, nu poate deveni socialmente «vie» decât intrând, fuzionând, confundându-se în sinergia datelor preexistente. /Explicarea rolului Tradiției, revine deci la faptul că societatea e o unitate sinergică, un «organism»” (p. 110).

În *Factorul ideal. Studii sociologice și aplicări la viața noastră națională* (Oradea, Tipografia Béres Carol, 1929, 112 p.), în *Cuvânt înainte*, autorul precizează: „Capitolele volumului de față, exceptând unele modificări și adăogiri ulterioare, au fost publicate separat, ca articole, în diferite reviste. Ele formează un tot sistematic prin unitatea convingerilor pe cari le exprimă. /Aceste convingeri s’ar putea rezuma în următoarele enunțări: (1) Fundamentul vieții sociale în genere și al celei naționale în special este de natură spirituală; (2) Idealul e un factor indispensabil al vieții omenești; (3) Idealismul este calea cea mai directă și cea mai sigură către practic și util” (p. 3). După mărturia autorului putem spune că studiul din fruntea volumului – „Factorul ideal în vieța națională”⁶ – cuprinde o schițare, în trăsături largi, a credințelor sale sociologice. Și tot el ne informează că aprofundări și completări la cele de față va putea găsi „cetitorul” în alte scrieri, precum în volumul *Tradiția și rolul ei social*, și în volumul care își aștepta apariția *Fenomenul social* (1930). Sub o formă diferită și cu diverse alte aplicări, aceleași idei au fost expuse, în unele dintre cursurile autorului, studenților de la Academia de Drept și de la Academia de Teologie Ortodoxă din Oradea (vezi mai jos).

În *Concepții și perspective din pedagogia actuală* (*Ernst Weber, John Dewey, Georg Simmel, Adolphe Ferrière, Pedagogia socială*) (Oradea, Tipografia diecezană, 1929, 58 p.) sunt prezentate: „Estetismul și idealismul pedagogic al lui Ernst Weber”, autor după care „educatorul are de îndeplinit o muncă asemănătoare cu a artistului”; „Educația intelectuală în lumina pragmatismului”, cu referiri la „cugetarea pragmatistă” în general, trecând apoi la concepția pragmatistă a lui John Dewey, cu referire la lucrarea *How we think*; sunt expuse mai pe larg: „treptele formale ale predării, după John Dewey”, „o problemă ce interesează pe orice dascăl”; „relativismul filosofic” în *Pedagogia școlară* a lui Georg Simmel; principiile pedagogiei sociale în Germania, cu referiri la P. Bergemann și P. Natorp, P. Barth, G. Kerschensteiner, A. Buchenau; *Progresul spiritual*, primul volum din *Educația constructivă* a lui Adolphe Ferrière. Acest din urmă capitol este și cel mai întins (pp. 29–53), reflectând interesul autorului pentru „atitudinea psicho-biologică” a lui Ferrière (exprimată îndeosebi în capitolul „Abisul inconstientului”). Apare și referirea la un „gest, care desmiardă” (p. 52).

Prin „Unitatea spirituală ca scop și mijloc al educației”⁷ (*Revista de filosofie*, vol. XIV, nr. 3, 1929, pp. 245–257) avansează formula (fără a o putea dezvolta și demonstra, în mod special) la care crede că trebuie să ne oprim pentru a cuprinde „Viața”, în general, organică și spirituală: „Ființa vie este Unitatea sintetică (a mai multor procese corelative) care tinde să se mențină ca unitate, să crească progresiv prin sinteză și să-și propage conținutul ca pe o nouă unitate sintetică” (p. 246). Dintre faptele cuprinse sub această formulă generală se discută, în mod deosebit despre

⁶ Studiul a apărut sub titlul: „Kilka uwag o Rumunji współczesney”, în revista *Przegląd Współczesny* (Cracovia), 1927.

⁷ În versiune franceză: „L’unité spirituelle comme but et moyen de l’éducation”, în *Chowanna* (Cracovia), no. 1, 1929.

asimilare, cum e ades numită aperccepțiunea („fenomen psihologic de o atât de înaltă importanță pentru pedagog”. Apare aici și discuția despre „fenomenul așa numit al idigogiei”, – „reproducerea «eului» ca tendință a oricărui educator” – citată în *Fenomenul social* (p. 148). Se fac referiri *sistemice* la logică, morală și estetică, enunțându-se clar „principalele aspecte ale vieții spirituale, supusă legii primordiale a oricărei vieți posibile”: „Logica, reprezentând Unitatea în gândire; morala, reprezentând Unitatea în acțiune; estetica, reprezentând frumosul în intuițiune” (p. 255).

Ideea centrală a cărții *Fenomenul social ca proces spiritual de educație* (Oradea, Tipografia Béres Carol, 1930, 235 p.)⁸ este raportul dintre educație și viața socială. În *Cuvânt înainte*, reapare ideea de sistem, în care sociologia, pedagogia și filosofia se întretes, dintr-o perspectivă idealistă: „Sub raportul dimensiunilor, ceea ce urmează poate fi considerat ca un sistem de *essai*-uri, întretesute și sprijinindu-se reciproc și aducând, cred, oarecari orientări utile atât în știința educației cât și'n cea socială. /Uvrugiul, în întregul său, tinde să înfățișeze contactul dintre sfera conceptului de *vieață socială* și a celui de *educație*. /Avem a face cu unul și acelaș fapt pe care, din puncte de vedere diferite și cu metode diferite îl studiază două ramuri distincte ale științei: sociologia și pedagogia. Acestea își pot lămuri, una alteia, unele dificultăți și se pot ajuta reciproc printr'o reciprocă lărgire a perspectivelor. /Pentru a evidenția latura de contact a celor două noțiuni, vom expune caracterele lor esențiale prin ceea ce ne pare mai durabil dintre actualele teorii curente și prin ceea ce credem că li s'ar putea adăoga. /Din chiar scopul principal și din însuși titlul lucrării, se poate întrevădea înclinarea noastră pentru o concepție idealistă, căci sociologia ni se înfățișează ca o *filosofie a culturii*” (pp. 2, 3). Apare bine definită noțiunea de valoare, o altă constantă în preocupările autorului: „Valoarea e deci forța care menține în circulație un conținut de conștiință, o idee, o normă, o prescripție etc.” (p. 35). E reiterat faptul că „numai tradiția face din grupul social o *entitate* durabilă, cu trimitere la volumul *Tradiția și rolul ei social* (1929) (p. 124). În cuprinsul volumului apar numeroase alte trimiteri la scrieri anterioare: *Factorul ideal* (1929) (p. 100), „Unitatea spirituală” (1929) (p. 148, 220), *Psico-biologia gândirii* (1922) (p. 188).

II. În prima lucrare substanțială de filosofie a dreptului *Sur les fondements métaphysiques du droit positif* (Craiova, Ramuri, 1930, 42 p.) apare ideea „plasticității” care, în viziunea autorului, caracterizează toate sistemele de drept (p. 13). Se pornește de la premisa că teoria dreptului natural e o concepție filosofică ce presupune acceptarea unor viziuni metafizice iar această bogată încărcătură filosofică se răsfânge și asupra dreptului pozitiv (pp. 36, 37), și se ia poziție față de atitudinea anti-filosofică din doctrina marxistă și a adeptilor comunismului (care se erijează în „anticriști”).

În 1931, în numărul 3–4 din *Revista de filosofie*, dedicat centenarului morții lui Hegel, apare studiul „Biologia hegeliană”⁹.

⁸ Recenzie: Nicolae Tatu, în *Revista de filosofie*, vol. XVI, no. 2, 1931, pp. 196, 197.

⁹ În același număr, S.[E. Sperantia] prezintă „Al Doilea Congres Internațional Hegelian” de la Berlin (pp. 382–384).

Apare un *Curs de sociologie generală. I. Teoriile determinismului social*, după notele luate la prelegerile „d-lui profesor Eugeniu Sperantia”, redactate și editate de studenții: Toma V. Ștefănescu, Tiberiu Popoviciu și Ioan Țărănga (Oradea, Tipografia diecezană, 1930–1931, 168 p.), în care se spune, în primele pagini: „Sociologia nu este considerată ca o ramură a filozofiei propriu zise, dar prezintă o curioasă trăsătură distinctivă, pe care o au și alte științe filosofice. Ea fiind *știința vieții sociale*, [...] trebuie să cunoaștem mai întâi definiția vieții sociale și numai atunci vom ști care este obiectul propriu zis al acestei științe” (p. 5). *Sociologia studiază cum se determină procesele sufletești care ne vin dela mediul uman în care trăim, așa dar Sociologia este știința determinismului nostru social (dela individ la colectivitate și invers)* (p. 6). În următorul an apare și *Curs de filosofia dreptului*, partea întâia: *Istoricul doctrinelor*, redactat tot prin îngrijirea aceluiași studenți (Oradea, Tipografia Franklin, 1932, 116 p.)

În comunicarea „Place de la vie psychique dans une biologie générale”, prezentată la Al X-lea Congres Internațional de Psihologie (Copenhaga 1932)¹⁰, se propune „ca fundament al unei biologii cu adevărat generale”: „*de a privi starea de conștiință* (cu toate vicisitudinile scurtei sale existențe și în toate raporturile sale cu semnele sale) *ca reprezentând fenomenul vital minimal și deci ca prezentând în sine, în formă prescurtată, toate caracterele esențiale și distinctive ale vieții în genere*” (p. 157), după cum putem afla din varianta publicată în limba română: „Locul vieții psihice în construcțiunea unei biologii generale” (*Revista de filosofie*, vol. XIX, nr. 2, 1934, pp. 149–157).

După un studiu substanțial despre „C. Rădulescu-Motru psiholog”, într-un număr omagial din *Revista de filosofie* (1932) și prezentarea teoriilor personaliste („Les théories personalistes en Roumanie”) în *Archives de Psychologie* (Genève) (1933), în lucrarea *Problemele sociologiei contemporane*, publicată mai întâi în două numere consecutive din *Revista de filosofie* (vol. XVIII (Seria nouă), nr. 1, 1933, pp. 25–42; nr. 2, 1933, pp. 151–201) iar apoi apărută în broșură (București, Societatea Română de Filosofie, 1933, 71 p.) se stabilește că: „cele trei chestiuni speciale care trebuiesc elucidate pentru deplina înțelegere a vieții sociale, ar fi următoarele: (1) Problema culturii în genere, a esenței și structurii ei, a alcătuirii și transformărilor ei. E problema «factorului ideal» sau «axiologic»; e problema simplexiei și corelațiilor reciproce ale «valorilor circulante»; (2) Problema repercusiunii «factorului ideal» asupra celui antropologic; problema dirijării și modificării manifestărilor individuale prin acțiunea «factorului ideal». Dar aceasta e pe deoparte tocmai problema «civilizației» (ca educație a grupului) și de alta: a «educației» (civilizare a individului. Unul dintre efectele pe care această acțiune le implică este însăși coeziunea *socială* a indivizilor. Altul e contagiunea socială (cum sunt: alcoolismul, sinuciderea) în ceea ce are ea pur sufletesc și abstracție făcând de factorul antropologic-individual; (3) Problema influenței exercitate de

¹⁰ E. Sp[erantia] va prezenta lucrările congresului în *Revista de filosofie*, vol. XVIII, nr. 1, 1933, pp. 123–126.

către particularitățile raselor și de toți factorii bio-fiziologici asupra «factorului ideal» (asupra structurii, naturii, nașterii și evoluției lui). Apoi: repercusiunile împrejurărilor materiale asupra civilizației și educației, deci asupra fizionomiei grupelor sociale. Considerentele darwinismului social, cum sunt: lupta pentru existență, concurența, imperialismul, selecțiunea și ierarhia (stratificarea socială), în măsura în care pot fi constatate în viața socială, urmează a fi tratate tot, în cadrul celei de a treia probleme speciale. Deasemenea, tot aci intră acțiunea *individului omenesc*, prin particularitățile sale psihologice și fiziologice, asupra vieții sociale; în special: rolul «geniului», rolul «inventatorului», al «prestigiului personal», al «propagandistului», al «agitatorului» și al «criminalului» (în broșură pp. 27, 28).

Concepția de filosofie socială e completată prin studiul „Cunoștința socialmente relatată. (Dialectică și metodologie)” (*Revista de filosofie*, vol. XVIII (Seria nouă), nr. 3–4, 1933, pp. 363–374), în care se spune: „Viața socială în tot cazul, nu există decât în măsura în care e *gândită*: dincolo de gândire, adică în latura ei materială și fiziologică, ea e numai gregară. Gândirea, grație căreia viața socială există și persistă, nu e de altă natură nici de altă structură decât gândirea individuală, unica pe care o cunoaștem ca gândire omenească în general. Nu există, cu alte cuvinte, o gândire socială distinctă de cea individuală: în societate gândește individul și ’n individ societatea. [...] /De aceea posibilitatea unei dialectice sociale e necesarmente admisibilă chiar pentru cine nu ar admite o dialectică, de tip hegelian, a naturii. Nu numai că «intellectus ipse» imprimă în cursul vieții sociale anumite meandre fatale, dar însăși existența ei, spre a fi recunoscută și gândită ca posibilă, trebuie să corespundă unor prealabile exigențe de ordin mintal, deci să se conformeze unor condițiuni apriorice. În scurt: *de vreme ce societatea, ca atare, nu există decât prin faptul că e gândită, legile fundamentale ale societății trebuie să fie o specială dezvoltare și transpunere a formelor și legilor gândirii*” (pp. 364, 365). „[...] *spiritul individualizat și subiectiv («eul») postulează existența obiectivă a spiritului.* /Acest postulat e principala cale de conciliațiune între datele experienței și exigențele de universalitate ale spiritului” (p. 366). „Atunci când cunoștințele, relatate pe cale verbală, pot suplea celor dobândite direct, raporturile interpsihice realizate prin comunicare își dobândesc un interes, decisiv pentru fiecare spirit participant. Importanța lor atrage în mod automatic constituirea veritabilei coeziuni sociale sau, mai exact, transmutarea parțială a coeziunii gregare într’o coeziune socială” (367). „Prin existența raporturilor sociale între conștiințele individuale se deschide așa dar o nouă și originală cale de achiziționare a cunoștințelor” (368). „«Cunoștința relatată» [«cunoștința relatată prin mediațiune socială» sau «cunoștința socialmente relatată»] ar putea să pară că se reduce în ultimă analiză la celelalte moduri de cunoaștere (deductivă și inductivă) pe care le admite și le consacră logica tradițională. Și totuși confuzia lor trebuie evitată, pentru că în viața lăuntrică a unui «socius» care se informează pe această cale, altele sunt condițiunile și altele sunt bazele logice care îi justifică valabilitatea informației” (368).

În același an, în „Spiritualismul istoric (anti-marxismul)” (Oradea, Tipografia diecezană, 1933, 14 p.; extras din *Legea Românească*, an XIII, nr. 19–20) se spune:

„«Materialismul istoric», e un termen paradoxal, absurd. Istoria nu poate fi decât a spiritului și e exclusiv spirituală” (p. 14).

Preocupările asupra logicității sunt reluate în comunicarea „Les lois et les formes de la pensée comme projections des propriétés de la vie”, prezentată la al VIII-lea Congres de filosofie (Praga, 2–7 septembrie 1934). Din textul publicat în limba română „Legile și formele gândirii ca proiecțiuni ale proprietăților vieții” (*Revista de filosofie* vol. XIX, nr. 4, 1934, pp. 341–345) putem afla opiniile autorului: „Logica noastră nu e deci dominată de unele particularități accidentale ale speciei umane, ci e traducerea legilor superioare ale vieții. *Aprioricul* nu e deci un capriciu al intelectului uman. El derivă din condițiunile de existență ale vieții. Deaceea cred că e just să zicem că este o logică în lume și în lucruri și că această logică e identică cu a noastră. Lumea nu e decât un material de gândire și de acțiune. Obiectul luat în particular nu e decât conținutul unui act de gândire și virtualitatea unei mișcări. Dacă viața e totalul actelor de gândire și de mișcare, atunci *lumea nu e decât conținutul și aspectul virtual al vieții*. Viața zace în străfundurile întregii noastre lumi. A căuta logicitatea unei cunoștințe înseamnă a căuta în ea întipărirea imperativelor vieții” (p. 345). Textul în limba franceză va apărea în *Actes du Huitième Congrès International de Philosophie, à Prague 2–7 Septembre 1934* (Prague, 1936, pp. 948–952).

În volumul *Papillons de Schumann. Despre principiul unic al vieții, dramei și frumosului* (București, Editura „Cugetarea”, 1934, 275 p.)¹¹ analizând „Papillon”, op. 2, a lui Robert Schumann, autorul identifică un „principiu unic al vieții, dramei și frumosului”. Astfel, eseul devine o replică la *Laocoon*, în care „căutând hotarele dintre poezie și pictură, Lessing ia de la început o atitudine contrară monismului și monogenetismului artelor” (p. 125). Stabilește răspicat și provocator relația dintre estetică și biologie: „Viața și frumosul sunt de aceeași esență. *Estetica e o biologie*. [...] *Biologia e o estetică*” (211). Făcând o legătură între concepția de aici și cea din prima lui lucrare sistematică, *Apriorismul pragmatic* (1912), spune că „din această lume, artificializată de «apriorismul pragmatic» al animalității noastre”, în care „obiectele” ce ne înconjoară sunt numai creațiuni fictive ale intereselor noastre, avem posibilitatea să evadăm. Iar înfățișarea obiectelor din lume ca „unități” de viață autonomă, constituie ceea ce se poate numi „o «despragmatizare» a conținutului de conștiință – și ea e în definitiv condițiunea de bază a contemplării estetice” (pp. 257–259). Stabilește o legătură între morală și estetică: „Estetica e deci un fel de morală aplicată «lucrurilor», tot așa cum morală e un fel de estetică aplicată sufletelor” (p. 259).

Lucrarea *Perspectiva istorică în viața socială, culturală și educație (studiu psiho-sociologic)* (București, Imprimeria Națională, 1934, 64 p.)¹², care reunește

¹¹ Recenzii: I. Brucăr, în *Revista de filosofie*, vol. XIX, nr. 2, 1934, 209–211; Ion Chinezu, în *Gând românesc*, anul III, no. 9, 1935, pp. 430–432. Carte premiată de Academia Română după raportul prof. Constantin Rădulescu-Motru. Reeditare, cu un cuvânt înainte de Al. Dima: București, Editura Minerva, 1971.

¹² Recenzie: Edgar Papu, în *Revista de filosofie*, vol. XXI, nr. 3, 1936, pp. 314, 315.

trei articole publicate în periodice – „Perspectiva istorică în viața socială” (*Revista Fundațiilor Regale*, anul I, no. 10, 1934, pp. 108–126), „Perspectiva istorică în viața culturală” (*Revista Fundațiilor Regale*, anul I, no. 11, 1934, pp. 340–364) și „Rolul pedagogic al perspectivei istorice” (*Revista Fundațiilor Regale*, anul II, no. 3, 1935, pp. 608–626) – se referă la altă perspectivă *apragmatică* care se adaugă celei estetice. „Sub perspectiva istorică vezi însă în obiect ceea ce ochii nu-ți revelează, vezi cu inima și cu întreaga ta viață. E un fel de transcendență care n’are nimic metafizic, dar fără de care lucrurile din lume și lumea întreagă ar fi seci, insipide. Perspectiva istorică animează lumea materială și fuzionează viața noastră cu viața a tot ce ne înconjoară” (p. 14). În lucrare se face trimitere la *Papillons de Schumann* (p. 29) dar și la *tradiție* (pp. 41sq) și la „legea” care vine din trecut (p. 43).

Proiectul unei logici a problemei prinde contur într-o comunicare la Congresul Internațional de Filosofie Științifică din Paris (Sorbonne), 1935, publicată sub titlul „Remarques sur les propositions interrogatives. Projet d’une «Logique du problème»”, în *Actes du Congrès International de Philosophie Scientifique, Sorbonne, Paris, 1935*, vol. VII: *Logique* (Paris, Hermann et Cie, Éditeurs, 1937, pp. 18–28)¹³. Spicuim dintr-o traducere în limba română, apărută mult mai târziu: „Noua logică, lărgindu-și cadrele, poate trece de acum înainte la studiul unui proces mental pe nedrept neglijat. Există în afară de judecățile studiate de obicei, un tip de act intelectual care este adevărata lor sursă logică și tipar al lor. În vorbire, ele se exprimă prin propoziții interrogative. Sunt judecăți dinamice, opuse prin aceasta judecăților statice ale logicii tradiționale. Știința acestor judecăți urmează să fie constituită. De la bun început ne putem da seama de importanța sa, căci orice achiziție a cunoașterii, orice progres al științei și orice eliminare a erorii pleacă întotdeauna de la o problemă și orice problemă se reduce la o judecată interogativă. [...]”

Scopurile principale pe care și le poate propune un asemenea domeniu de cercetări ni se par a fi următoarele:

1) Să analizeze, să caracterizeze și să clasifice judecățile de tip interogativ pentru a completa cunoștințele despre judecăți în general și despre procesele descoperirii adevărului. (Cercetare analitică).

2) Să stabilească care este genul de răspuns *adecvat*, cerut de fiecare specie de propoziție interogativă. (Cercetarea adecvării).

3) Să cerceteze condițiile posibilității unei soluții complete (exhaustive) ale unor categorii diferite de întrebări. (Cercetarea exhaustivității).

4) Să constate dacă unele elemente ale răspunsului sunt anticipate, implicate în termenii întrebării. (Cercetarea implicației).

Noi ne vom strădui să analizăm pe scurt fiecare din aceste întrebări privind «Întrebarea» în general, bineînțeles nu pentru a prezenta cercetarea noastră ca pe o

¹³ Reluată, tot în limba franceză, în *Système de Métaphysique* (1943), pp. 305–318. (Appendice I).

știință încheiată, ci pentru a face să reiasă varietatea și multiplicitatea aspectelor acestei teme și pentru a face să se întrevadă importanța sa științifică”¹⁴.

În „Glosă la goana antimetafizică” (*Gând românesc* (Cluj), anul III, no. 9, 1935, pp. 385–395) se încearcă să se vadă cât e de justificată „goana antimetafizică”: „Atunci când atacurile se îndreaptă împotriva unei Metafizici care ar pretinde să depășească experiența integrală, care ar pretinde să treacă dincolo de trăirea intimă a propriei conștiințe, care n’ar vrea să țină seama de datele primitive sau imediate ale experienței interioare, – atunci ele ar fi, formal, perfect justificate...” (p. 393). Dar, în viziunea autorului: „Orice sistem metafizic se întemeiază pe anumite date fundamentale dobândite prin experiența interioară, implică valabilitatea afirmării unor principii logice fără de care deducțiunea n’ar fi posibilă; implică valabilitatea unor criterii de apreciere, valabilitatea unor afirmări de raporturi între anumite conținuturi mintale” (pp. 393, 394); „Metafizica nu e și nu poate fi decât capătul suprem și desăvârșirea procesului de «înțelegere», către care orice minte tinde chiar dela prima licărire” (p. 395). Așadar: „Împotriva acestei Metafizici, care nu se mărginește la detaliul exterior al fizicalismului ci în care nevoia de adevăr își desvăluie adevărata sa natură, identificându-se cu nevoia de viață spirituală, împotriva acestei Metafizici nu se va putea niciodată să se ridice persiflările din partea celui ce se vrea și se simte «Om»” (p. 395).

III. Anul 1936 începe cu „Definiția și condițiile științei” (*Gând românesc* (Cluj), anul IV, no. 3–4, 1936, pp. 137–146) în care se detaliază înțelesul definiției: „O știință e un sistem de afirmațiuni de o certitudine controlată în maxima măsură posibilă și referindu-se la o categorie (determinată) de obiecte” (p. 137). Iar la sfârșit se spune că: „Explicația definiției celei mai adecvate a științei, așa cum ne apare nouă, constituie în același timp și prilejul expunerii condițiilor ei esențiale...” și coborând în detaliile acestor condițiuni, se intră în *logica problemei*, iar autorul are prilejul să spună că „punerea problemei mai presupune: a) încercarea stabilirii unei *relațiuni* între doi sau mai mulți termeni aleși din masa de date, b) prealabila postulare a *necesității* unor tipuri de relațiuni între datele cognitive (considerate ca reprezentând anumite forme de *dependență* între obiectele cognițiunii), c) absența unor date prin care să se completeze relațiunile necesare presupuse”. Se spune de asemenea că: „Încercarea de a soluționa problemele, adică de a descoperi elementele absente prin care se pot formula și specifica afirmațiunile (sau: răspunsurile) presupune și ea o triplă încredere: a) încrederea în posibilitatea soluționării, b) încrederea în putința adunării unui număr indefinit de date elementare care să poată servi la descoperirea termenilor cari lipsesc din relațiunile presupuse și căutate, c) încrederea în posibilitatea armonizării sau acordului logic între toate afirmațiunile efectuale” (p. 146).

¹⁴ „Observații asupra propozițiilor interogative. Proiectul unei «Logici a problemei», în: *Logica interogativă și aplicațiile ei*, selecția textelor, traducerea, studiu introductiv, note și bibliografie de Constantin Grecu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, pp. 74–85 [74, 75].

În *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului* [Curs de filosofia dreptului și sociologie (I)] (Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1936)¹⁵ se sintetizează concepția autorului cu privire la relațiile dintre științe și ramuri ale științei: „Dreptul este, negreșit, el însuși, o realitate socială, ca atare atât Sociologia generală cât și Științele sociale cu caracter special ca: Etnografia, Demografia și Istoria Civilizației, sau Economia și știința Politicii pot și trebuie să fie consultate pentru că au un important tribut informativ de dat pentru ampla cunoaștere și înțelegere a vieții juridice. Nu mai puțin alte ramuri de știință, precum: Psihologia, Psihologia colectivă, Psihologia Patologică, Criminologia, Antropologia și Biologia au adus în frecvente împrejurări, prețioase date și căi pentru rezolvarea problemelor ridicate de studiul Dreptului. De asemenea unele ramuri ale Filosofiei, ca: Etica, Filosofia Valorilor, Filosofia culturii, Filosofia Istoriei, Logica și Teoria Cunoștinței, constituie domenii la care cercetarea juridică face apel când se află tocmai în fața problemelor ei celor mai profunde și mai subtile” (pp. 3, 4). Relația cu religia reiese dintr-o notă: „între Drept și Religie nu există, în sensul curat al cuvântului, nici opoziție necesară dar nici necesară dependență. Ele sunt două tipuri de atitudini coordonate între ele dar distincte. Istoricește, Religiunea e, generalmente vorbind, unicul izvor al vieții juridice, după cum este și unicul izvor al gândirii artistice, științifice, filosofice” (p. 24n). De remarcat acordul (parțial) al autorului cu teoria Școlii istorice emisă de Friedrich Carl von Savigny prin broșura: *Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, apărută în 1814¹⁶. În capitolul „Vieța Dreptului” spune: „Cu toată insuficiența punctului său de vedere și cu toată exagerarea în care a alunecat, teoria Școalei istorice cuprinde și mult adevăr. În special este îndreptățită apropierea pe care o sugerează ea între geneza și vieța Dreptului, de o parte, și geneza și vieța ființelor organice, de alta” (p. 62). Se face de la început o prezentare a conținutului: „...vom examina [...] chestiuni generale ale Dreptului și anume: (1) Definiția Dreptului ca realitate socială, spre a-l deosebi de alte realități analoage (morală, ritualul religios, ceremonialul, regulile de politeță și reglementările quasi-juridice), (2) Clasificările Dreptului și sensurile acestui termen, (3) Originea și evoluția istorică a Dreptului și legile acestei evoluții, (4) Istoria doctrinelor generale și filosofice în drept. /Cu privire la acest ultim punct al expunerii noastre, trebuie să atragem atenția că el cuprinde o redare în primul rând istorică, deci nu are un caracter propriu zis filosofic deși se referă la atitudinile mai mult ori mai puțin filosofice din trecut. Astfel acest al cincelea punct este o trecere între cele două categorii de probleme [«filosofice» și «nefilosofice»]. Ca

¹⁵ Recenzii: Alexandru Tillmann, în *Revista de filosofie*, vol. XXI, nr. 4, 1936, pp. 414–416; Erast Tarangul, în *Revue Internationale de la Théorie du Droit/Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* (Brno), année XI, no. 2, 1937, pp. 316, 317. Lucrarea va apărea în încă două ediții revăzute/remaniate și adăogite: *Introducere în filosofia dreptului*, ed. a 2-a, remaniată și adăogită din „Lecțiuni de enciclopedie juridică”, Sibiu, Tipografia „Cartea Românească din Cluj”, 1944; ed. a 3-a, revăzută și adăogită, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1947. E prezentată pe larg în: Mihaela Ion Teacă, *Eugeniu Sperantia. Monografie*, București, Editura Pro Universitaria, 2015, pp. 81–131.

¹⁶ Vezi studiul separat pe care i-l va dedica, rămas în manuscris. Apud *Memoriu* (vezi *infra*).

întotdeauna, redarea istorică a teoriilor filosofice va constitui și de data aceasta, – cum e și părerea multora, – cea mai recomandabilă introducere în Filosofie, – pentru cazul nostru: în Filosofia Dreptului”. Mai sus spunea, în legătură cu cele două categorii de probleme [«filosofice» și «nefilosofice»]: „Deși considerațiile de ordin filosofic se amestecă în orice caz într’o măsură oarecare în studiul aprofundat al tuturor problemelor dreptului, totuși putem distinge, de o parte investigațiile care n’au prin esența lor caracter filosofic, de altă parte pe cele pur filosofic[e] (p. 7). Se fac referiri la următoarea lucrare în care se va spune: „În *Lecțiuni* (pp. 10sq) am arătat că „normativitatea” e o particularitate a *Vieții* în genere și a vieții spirituale în special și deci a vieții sociale (*Principii...*, p. 77n).

Principii fundamentale de filosofie juridică (Cluj, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1936, 227 p.)¹⁷ începe cu o precizare: „Gândirea filosofică e diferită de cea științifică prin faptul că înfățișează obiectul ca pe o unitate și caută să-i distingă esența, caută deci caracterele proprii și permanente, spre a-l defini și contura înăuntrul totalității sau universalității din care face parte. Gândirea științifică își analizează obiectul sau existența lui în părți sau factori de detaliu, caută raportul dintre părți sau factori și caută părților sau factorilor diversele înfățișări sub care pot să apară. /A căuta cauza, modul și locul exact al producerii unui fenomen, – e o preocupare științifică. A căuta condițiile posibilității sale în principiu, e o preocupare filosofică. /A face deci filosofia unui domeniu de cunoștință, este a te ridica deasupra amănuntelor variate și fortuite ale obiectului său și a-l privi în raporturile sale cu unele principii eterne și universale. /Astfel: a căuta cauza, originea și istoria dreptului în genere, este cercetare științifică; pe când a căuta posibilitatea principială și destinația generală, aceasta e cercetare filosofică. /Filosofia dreptului are să considere dreptul ca un tot unitar¹⁸, în ceea ce are el identic cu sine însuși întotdeauna și pretutindeni, – ceea ce-l face să fie o realitate unitară, în cea ce-l distinge de orice altă realitate și în ceea ce-i desemnează un loc și un caracter propriu înăuntrul întregii lumi imaginabile și cugetabile” (p. 3). E evidentă încadrarea socială și poziția idealistă. Pentru autor noțiunea „Dreptului” implică pe cea de „viață socială” (pp. 3sq) iar filosofia dreptului, „domeniu de cercetare filosofică asupra temeiurilor care acordă dreptului obligativitate și valoare în fața rațiunii noastre, urmărește studiul idealităților care animează realitatea juridică, e mai mult un domeniu al valorilor și în tot cazul nu e un domeniu de realități exclusiv istorice și concrete” (p. 9). Expunerea își propune să cerceteze „care sunt fundamentele apriorice sau transcendentale ale dreptului în genere”(p. 14). Reiterează ideea despre „iluzia” asupra unei Enciclopedii *a-filosofice* a dreptului, deoarece, ca orice investigație sistematică asupra unui obiect, „implică adeviziunea la o anumită Teorie a Cunoștinții care trebuie nu

¹⁷ Recenzie: Al. Tillmann în *Revista de filosofie*, vol. XXII, nr. 3, 1937, pp. 342–346. Ultima parte a lucrării a fost tradusă în italiană: „Il diritto come mezzo tecnico dello spirito”, în *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* (Roma), anno XVI, Fasc. 1, 1936, [Trad. di R. Orecchia]. Estratto, 14 p.

¹⁸ Se face trimitere aici la un citat din Peter Zissis: „Die philosophische Betrachtung des Rechtes besteht in der Forschung und Erkenntnis des Rechts als gesamtwirklichen Ganzen”.

numai să precizeze metoda dar să justifice și valabilitatea adevărilor ce ar fi de proclamat și de apărat. Însă oricare Teorie a cunoștinții implică la rândul său o atitudine precisă, o poziție față cu lumea, cu experiența și cu rațiunea; iar o asemenea poziție ar incontestabil un caracter filosofic, dacă nu chiar «metafizic» (p. 11).

Anul 1937 începe cu un fragment de poetică: „Lirismul immanent” (*Gând românesc* (Cluj), anul I, nr. 1, 1937, pp. 37–40).

„La métaphysique implicite dans les postulats de toute pensée possible”, e prezentată la al IX-lea Congres Internațional de Filosofie și publicată în *Travaux du IXe Congrès International de Philosophie. Congrès Descartes*, vol. VIII: *Analyse réflexive et Transcendence*, Ire Partie: I. *Transcendace et immanence*. II. *L’acte de réflexion*. III. *Réflexion et être* (Paris, Hermann et Cie, Éditeurs, 1937, pp. 80–85)¹⁹.

„Une conception vitaliste de beau”, e expusă la Al Doilea Congres Internațional de Estetică din Paris (1937) și a apărut în volumul *Deuxième Congrès International d’Esthétique et de science de l’Art, Paris-1937*, Tome I (Paris, Librairie Félix Alcan, 1937, pp. 35–38). „În scurt”, se spunea „frumosul este proiecțiunea faptului vital ca atare, caracterizat prin individualitate și prin perseverarea ei în «ființă». Și dacă Frumosul e «valoare», aceasta e tot pentru că se raportează la Vieață, care e tendință, deci: finalitate. Valoarea Vieții este, într’un fel, măsura valorii frumosului”, după cum putem citi în varianta românească, publicată doi ani mai târziu: „O concepție vitalistă a frumosului” (*Gând românesc* (Cluj), anul VII, nr. 10–12, 1939, pp. 409–411).

„Câteva cuvinte despre consolidarea sufletească”, apar în volumul *Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă a Unirii*, vol. I: *Cum s’a făcut Unirea* (Oradea, Institutul de Arte grafice „Grafica”, 1938, pp. 372–374): „«Consolidarea sufletească» însemnează îmbinarea sufletelor într’o vâjnoasă împletire a voințelor și a cugetului tuturor, dar presupune și conștiința aceleiași obârșii, conștiința aceleiași firi și aceleiași meniri, a acelorași drepturi și năzuințe”.

În *Istoria filosofiei moderne* (1938) capitolul despre *Filosofia engleză*, semnat de Eugeniu Sperantia, cuprinde prezentarea filosofiei lui William Hamilton, continuată de H.L. Mansel și A.J. Balfour, a lui Jeremy Bentham și John Stuart Mill urmată de reacțiunea romantică, „împotriva empirismului, a filosofiei simțului comun și a moralei utilitare” reprezentată de Coleridge și Thomas Carlyle (pp. 487–530).

Concepția psihologică a autorului e prezentată prin „La vie psychique”, în periodicul editat de Arthur Liebert, *Philosophia: Philosophorum nostri temporis vox universa* (Belgradi, vol. III, 1938, pp. 84–97).

În articolul „Vieață, spirit, drept și stat” (*Gând românesc* (Cluj), anul VI, nr. 3–4, 1938, pp. 156–161) se pornește de la considerația că: „Vieața spirituală nu poate fi străină de legile și proprietățile vieții în genere” și că: „O biologie adevărată generală trebuie să formuleze adevăruri care să se aplice și vieții spirituale ca și celei organice” (p. 156). Aflăm că: „Personalitatea, ca sinteză armonică a vieții interioare individuale, nu se realizează decât în lăuntrul unei societăți organizate și ordonate, după cum nici societatea nu poate fi organizată decât prin activitatea

¹⁹ Va fi inclusă în *Système de Métaphysique* (1943), pp. 318–325. (Appendice II).

fermă și sistematică a personalităților. Nu poate fi justiție și ordine într'o societate în care indivizii sunt lipsiți de consecvență logică dar nici disciplină și consecvență individuală nu poate fi într'o societate lipsită de ordine și de justiție. Ambele forme, ambele aspecte ale spiritualității cresc organic, împreună” (p. 157). „Conformitatea cu o normă generală admisă, consecvența logică față cu ea, fie în deducerea teoretică a altor norme particulare, fie în traducerea ei într'o acțiune, constituie: «*justiția*»” (p. 159). După cum se menționează în nota finală, prezenta expunere este un rezumat sistematic al concepțiilor autorului, în legătură cu filosofia dreptului, concepții care au fost până acum dezvoltate în multe scrieri precum mai ales în: *Lecțiuni de Enciclopedie juridică* (1936), *Principii fundamentale de Filosofie juridică* (1936), „Locul vieții psihice în construcțiunea unei biologii generale” (1932; 1934), „Il diritto comme mezzo tecnico dello spirito” (1936), „Legile și formele gândirii ca proiecțiuni ale proprietăților vieții” (1936), „Cunoștința socialmente relatată” (1933).

IV. În acest an se continuă seria „Curs de filosofia dreptului și sociologie” cu apariția volumului (II): *Introducere în sociologie*, Tomul I: *Istoria concepțiilor sociologice* (Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1938)²⁰. Cuprinde capitolele: „Geneza sociologiei” (în care, înainte de a intra în expunerea despre evoluția sociologiei însăși aruncă o privire asupra istoricului unor ramuri de știință care au premers sociologiei: (1) filosofia politică și economia, (2) filosofia dreptului, (3) filosofia istoriei și studiul comparat al civilizațiilor, (4) antropologia și psihologia, în special cea colectivă), „Auguste Comte și determinismul ideologic”, „Determinismul biologic”, „Determinismul economic” (în care, printre altele, sunt reluate, pe larg, criticile la adresa argumentelor determinismului economic marxist, continuând poziția expusă în *Spiritualismul istoric* din 1933), „Concepția psihologică”, „Determinismul social immanent”, „Relaționism, universalism și alte concepții recente”.

Introducere în sociologie, Tomul II: *Principiile fundamentale ale sociologiei* (Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1939)²¹, are paginile numerotate în continuarea celui precedent, dar nu mai este menționată apartenența la serie. Cuprinde: Partea I: *Generalități și indicațiuni introductive*, cu capitolele: „Considerații programatice”, „Socialul și sociologia”, „Sociologia ca biologie a vieții derivate”, „Sociologia ca hiper-economie” și „Linguistica, prototip de știință socială”. Partea a II-a: *Dinamica socială* (Forțe, elemente, condiții), cuprinde capitolele: „Forțe” (în care spune, pe scurt că „(1) conformizarea cu valorile sau însușirea lor, și (2) expansiunea valorilor sau propagarea lor, sunt cele două fețe ale goanei după valori”, p. 543), „Interiorizarea și exteriorizarea valorilor”, „Ierarhia socială”, „Conținuturi sau elemente circulante” (despre „elementele care circulă în spațiul social”, reprezentate de „obiectivarea, prin mijloace de expresiune, a conținuturilor de conștiință”, p. 578), „Condițiile circulației” și „Condițiile generale ale existenței vieții sociale”. Partea a III-a: *Statica socială* (Eficiențe și entități sociale), cuprinde Diviziunea I, cu

²⁰ Recenzie: G. Vlădescu-Răcoasa, în *Revista de filosofie*, vol. XXIII, nr. 4, 1938, pp. 390–392. Ed. a doua, revăzută și adăogită: București, Casa Școalelor, 1944.

²¹ Ed. a doua, revăzută și adăogită: București, Casa Școalelor, 1944.

capitolele: „Definiția și geneza grupului social”, „Repercusiunile factorului ideal în viața grupului”, „Repercusiunile factorului antropologic în viața grupului social”, „Tipologia genetică și analitică a grupurilor” și Diviziunea a II-a, care cuprinde două capitole: despre „Instituție” și „Persoană”. Lucrarea face multe referiri la lucrări anterioare. La sfârșitul părții a II-a face trimitere, în mod special la o serie de scrieri anterioare în care tratează despre „postulatele pe care se întemeiază socialitatea noastră” (p. 634) iar în bibliografia ultimului capitol autorul are prilejul să trimită la lucrările lui C. Rădulescu-Motru și la propria lui sinteză despre „C. Rădulescu-Motru, psiholog” (p. 767).

În „Un definition du droit (Analyse philosophique)” (*Analele Facultății de Drept* (Cluj), Fascicola 11, Tomul I, 1939) se analizează fiecare cuvânt și sintagmă din definiția: „*Le droit est un système déductif de normes sociales ayant la destination d'assurer un maximum de socialité possible dans un groupe social déterminé (à l'aide d'un maximum de justice réalisable)*”, reluată din *Lecțiuni de Enciclopedie juridică* (1936) în care se exprimă, la un moment dat, credința că „definiția cea mai adecvată a Dreptului ar fi cea care l-ar înfățișa ca: «*un sistem deductiv de norme sociale destinate ca printr'un maximum de justiție realizabilă să asigure un maximum de socialitate într'un grup social determinat*»” (p. 31).

Supremația credinței pure în viața sufletească și socială. Prolegomene filosofice la o nouă educație (București, Editura „Cugetarea”, 1939) e locul unei confesiuni: „Gândul care m'a călăuzit în cele ce urmează n'a fost acela de a dovedi că sunt întemeiate diversele credințe cu care și prin care trăim, ci dimpotrivă: că oricât ar fi de greu de probat valoarea lor logică, oricât ar putea să fie, în aparență, desmințită fie de experiență fie de vreun raționament, credința incontrollabilă și indiscutabilă este baza însăși a gândirii, a acțiunii și a conviețuirii omenești” (p. 9). Asta deoarece: „*credința*, în sens larg, sau: *încrederea*, *credința pură*, ca fapt inițial și necondiționat, ca atitudine primară care precedează orice raționament, este indispensabilă gândirii și științei, indispensabilă aprecierii lucrurilor, vieții sociale și morale, vieții economice și politice, civilizației și culturii și deci indispensabilă pentru tot ce privește condiția umană pe lumea aceasta” (p. 32).

„*Considérations philosophiques sur la plasticité du Code Civil Napoléonien*” (*Analele Facultății de Drept* (Cluj), 1940)²² reprezintă o întoarcere la problemele dreptului. Autorul își propune să afle: „*Quelle est l'explication de ce caractère de parfaite adaptabilité et élasticité du code napoléonien? Quels sont les cadres et les appuis de ce pouvoir qu'il a de persévérer et de garder sa validité lorsque les conditions sociales changent dans le temps et dans l'espace, et quelles sont les limites de cette plasticité? Quelles sont, autrement dit, les lignes essentielles qui persévèrent au long de toutes les modifications de détail qu'il a du souffrir jusqu'en ce moment et qui restent également possibles dans l'avenir?*” (extras, p. 4).

În „Principiul rațiunii suficiente în logica juridică” (*Revista de filosofie*, vol. XXV, nr. 2, 1940, pp. 97–117), comunicare făcută la Institutul român de filosofie

²² Cf. Mircea Djuvara, *Din metodologia codificării. Considerațiuni asupra dreptului pozitiv*, București, Tipografia „Cartea Românească”, 1940.

juridică, în ciclul „Drept și Sociologie”, comparând statutul celor două discipline, spune: „Sociologia e un domeniu de cercetare științifică și deci o modalitate de gândire” (p. 97) iar „Dreptul este, înainte de orice, un sistem de norme. Născut ca un precipitat al frământărilor sociale, el nu e primordial o știință ci un fapt, sau mai precis, o construcție tehnică a conștiinței omenești. El e o realitate care, de sigur, se poate afla și cunoaște, care poate deci să facă materia unei discipline științifice” (p. 98). Se extinde comparația, cu referiri la drept și știința limbii: „După cum există o știință a limbii cu ramuri diferite și de diferite grade de abstracțiune, ridicându-se până la considerarea filosofică a vorbirii în genere și coborându-se până la simpla cunoaștere și folosire a unui idiom oarecare, – tot astfel există o știință a dreptului ale cărei grade de abstracțiune se pot ridica până la speculația metafizică și pot coborî până la simpla memorare a paragrafelor unui cod” (p. 98). „Iată deci, față'n față, două moduri distincte de gândire și explicație în materie de drept analoge cu cel din domeniul limbii: explicația pragmatică-deductivă, deoparte, și explicația causală de altă parte. Dacă acest din urmă tip are o mare afinitate cu gândirea sociologică, celalt tip constituie domeniul propriu al jurisprudenței. Se va recunoaște că această distincție e pur formală și e departe de a îngădui pronunțarea unui divorț sau a unei incompatibilități între aceste două tipuri de reflexiune juridică. Dimpotrivă, funcționarea efectivă a dreptului ca instrument tehnic al spiritualizării omenești, vădește, grație procedului său rațional, necesitatea unei veșnice confruntări a celor două moduri de înțelegere, a celor două modalități de urmărire a rațiunii suficiente. /Pentru a vedea cum se produce această reciprocă influență și acest contact inevitabil dintre rațiunea suficientă justificativă și rațiunea suficientă causală, vom examina principalele momente caracteristice ale raționamentului juridic: cel prin care dreptul se creează și cel prin care dreptul se aplică. Amândouă se reduc la câte un silogism tipic. Momentului confecționării sau creațiunii îi corespunde silogismul legislativ; iar momentului în care din norma juridică luată ca formulă logică de tip universal se deduce un verdict sau o sentință referitoare la un caz particular, îi corespunde silogismul judiciar” (pp. 101, 102). Și sunt prezentate detaliat.

Abordarea logică e continuată în „Opoziția dintre drept și convențiune” (*Pandectele române*, partea a IV-a, 1941, pp. 165–168). Din opozițiile semnalate, reiese, printre altele, că: „Dreptul este anterior convențiunii, *prin* și *în* principiile apriorice ale rațiunii noastre, prin și în regulile și exigențele naturale și inerente spiritualității. Dimpotrivă, convențiunea este posterioară gândirii juridice, deoarece ea implică cel puțin imperativul principal al respectării angajamentelor, imperativ de esență juridică”.

În „*Droit laïque, droit transcendent et obligativité*” (*Analele Facultății de Drept* (Cluj), vol. III, 1942. Extras: Sibiu, „Cartea Românească din Cluj”, 16 p.) suntem confrunțați cu întrebarea: „*d’ou* (cela veut dire: de qui?) *la loi doit-elle venir, pour être obligatoire?* Autrement dit: *à qui le droit de créer le droit?*” și avem în final răspunsul: „Le vrai «Droit valable» ne peut être conçu en des termes étrangères à la foi sincère. Il faut que le Préteur se rallie à l’Eglise, pour que Jésus puisse prendre sa place dans le Forum”.

În articolul „Vocația de jurist” (*Notariatul public*, anul V, nr. 5, 1942. Extras: Sibiu, Tipografia „Cartea Românească din Cluj”, 12 p.) se face un portret, după modelul din cartea *Vocația* de C. Rădulescu-Motru: „Marii juriști, adevărații juriști de vocație din toate timpurile, n’au putut nicicum să fie niște minți înguste, cantonate la textele de lege și la riguroasa lor exegeză, ci întotdeauna au făcut copios dovada unei largi culturi enciclopedice”, în care intră, evident și filosofia (p. 8). Se accentuează latura logică, care dă consistență profilului: „Logica juristului de vocație este nu un instrument ci o nevoe a sufletului; și nu e, drept vorbind, nicio deosebire între iubirea de logică și iubirea de justiție. Justiția e Logică și Logica e Justiție. Justiția e conformitatea sau consecvența logică cu o normă consacrată, e conformitatea unui fapt, e conformitatea unei sentințe, e conformitatea chiar a unei reguli sau a unei legi, cu un principiu superior și general, în care crezi cu toată ființa ta. Principiul general e întotdeauna un verdict al spiritului, iar justiția e respectul spiritului față cu propriile lui verdicte, deci respectul spiritului pentru spirit. Logica, de altă parte, e justiția gândirii față cu sine însăși, e conduita *justă* a minții care gândește respectându-și propriile ei legi și propriile verdicte. E deci, respectul spiritului pentru spirit. /De aceea, fără o înaltă spiritualitate, nu poate exista o înaltă vocație juridică” (p. 10).

„Mic tratat despre valori. (Valoarea ca gest de convergență vitală)” (*Transilvania*, anul LXXIII, nr. 5–6, 1942. Extras: Sibiu, Institutul de Arte grafice „Dacia Traiană”, 35 p.)²³ începe cu câteva „considerații biologice”, se fac referiri la „realitatea subiectivă”, „convergența interioară”, și distincția dintre determinism și arbitrar, iar după ce se ajunge la o definiție a valorii, – „valoarea este gradul de probabilitate pe care-l are un conținut de conștiință (adică un element tendențional al vieții psihice, împreună cu toată constelația de tendințe antrenate și deviate în același sens cu el) de a realiza, prin convergență, unitatea interioară, sufletească” (în extras, p. 15) – , se precizează unele relații ale acesteia cu atenția, acțiunea și obiectul. Se încearcă apoi să se dea o înțelegere adecvată a diversității gradelor de valoare făcându-se referiri la relativitate și spiritualitate, pentru ca în final să se stabilească o scară a valorilor spirituale²⁴.

După ce a dat o definiție științei (în *Gând românesc*, 1936), în „Reflexiuni gnoseologice în pragul teodiceei” (*Luceafărul* (Sibiu), anul II, nr. 6, 1942, pp. 202–210) se are în vedere o noțiune mult mai largă „designată” prin verbul „a ști”: *știutul*. Se

²³ Un fragment a fost reluat în: *Axiologie românească. Antologie*, ediție, studiu introductiv, note și comentarii de Mircea Măciu, București, Editura Eminescu, 1982, pp. 323–341.

²⁴ Într-o scrisoare către C. Rădulescu-Motru, va scrie mai târziu (1.06.1953), referindu-se la această lucrare: „Problema valorilor sau, mai bine zis, – problemele axiologiei mă preocupă și pe mine mult și demult. Nu sunt un adept al lui Scheler – deși-l admir și deși am găsit în opera lui numeroase pagini admirabile și adeseori afirmații juste. Totuși, profesez și eu credința în caracterul «etern» sau mai corect: aprioric al unor valori. Asta însă numai pentru că prin «valoare» înțeleg conformitatea cu o tendință, cu o aspirație, cu o direcție a sufletului, deci cu dinamismul intrinsec al Vieții. Sau, ceea ce în alte cuvinte înseamnă același lucru: gradul de aproximare a unui ideal. /Am publicat în 1942... un studiu: *Mic tratat despre valori...*, extras într-o broșură de 35 pagini format mare, în care am explicat în termeni psihologici fundamentele acestei axiologii” (apud. *Revista de filosofie*, tomul XXX, nr. 1, 1983, p. 5).

prezintă „domeniul știutului” în care intră „aflatul” empiric, relatat și rațional dar și „crezutul” (credința), credința „pură” și credința „motivă” (sau „anticipativă”). Despre prima vorbise în *Supremația credinței pure* (1939). Cea de-a doua, prezentată aici, cuprinde ca specii imperativala și aprecierile, exprimarea ei verbală cuprinzând fie termenul „trebuie” fie o aluzie la noțiunea de preferință (p. 203). Se urmăresc cele două tipuri de „știut” diametral opuse: știința pură și credința pură (p. 204), ajungându-se la concluzia că „credința e un bun autentic, definitiv și inerent gândirii noastre teoretice și practice” (p. 206), după ce arătat în lucrarea anterior citată că „întreagă cunoștința noastră, gândirea, acțiunea, întreaga viață socială și culturală se întemeiază pe un număr de credințe ce nu pot fi controlate dar nici zdruncinate” (p. 206). „Dar cu cât credința cuprinde mai lămurit conștiința depășirii noastre de către un principiu superior și cu cât în el se află mai evident contopite notele de idealism, spiritualism și optimism care condiționează însăși activitatea cogitativă, cu atât credința are un caracter mai precis religios și proclamă în mod categoric pe Dumnezeu. /Afirmarea lui Dumnezeu este deci condiția unei maxime realizări a spiritului omenesc” (p. 210). Se fac referiri și la lucrarea recentă, *Mic tratat despre valori* (1942) în care se spunea că „există totuși în făptura omenească o exigență sau un imperativ natural de regularitate și armonie”, un impuls care „zămislește și zidește personalitatea” (p. 209), despre care se va vorbi și în continuare.

Apare un nou capitol de poetică: „Problemele influenței poetice” (*Cele trei Crișuri*, anul XXIII, no. 5-6, 1942, pp. 99–101) și „Glose la «Etnicul românesc»” despre noul volum al lui C. Rădulescu-Motru (*Transilvania* (Sibiu), anul LXXIV, nr. 1, 1943, pp. 62–70).

În anul 1943 apare lucrarea fundamentală *Système de Métaphysique implicite dans les postulats de toute connaissance possible* (Sibiu, „Cartea Românească din Cluj”), al cărei istoric și conținut este astfel prezentat de către autor în *Avant-propos*: „La pensée métaphysique développée dans les pages qui suivent est l’aboutissement d’une méditation qui s’étend sur l’espace de plus de trois décades. L’importance des «points de vue» et des «postulats» de la pensée, remplaçant celle des «catégories» (de la philosophie courante), nous a préoccupé vivement lorsque nous étions en train d’élaborer notre thèse sur l’«Apriorisme pragmatique» (publiée et soutenue en 1912). À cette époque, déjà, nous concevions l’a priori comme un précipité des fonctions naturelles de la pensée, traçant des «archétypes» pour l’usage de la connaissance, mais n’étant que la traduction en termes subjectifs des ornières innées par lesquelles se déploient les fonctions de l’activité pratique. La nécessité d’une étude de la problématique générale est, de même, entrevue en cette même thèse. Elle nous a occasionné quelques larges aperçus, dans la suite de cet ouvrage-là, publiée en 1922 sous le titre: «Psychobiologia gândirii». /La première ébauche, contenant l’essentiel de ce système (la recherche des postulats métaphysiques implicites en toute «question» et en toute «réponse», recherche suivie d’une synthèse constituant une théorie de l’Être en général, de la création, du monde, de l’esprit et de l’immortalité de l’âme) a été faite pour la première fois, oralement, en 1928, comme cours spécial de Métaphysique et s’adressant aux étudiants de la quatrième année de l’Académie théologique orthodoxe d’Oradea. Les notes manuscrites, rédigées

par les auditeurs de ce cours, circulèrent quelques temps, mais rien n'en fut imprimé alors. /Deux brefs exposées, le premier traitant des «propositions interrogatives», le second, de la «possibilité de la Métaphysique», furent communiqués à des congrès internationaux de philosophie (en 1935 et en 1937, les deux à Paris). Ils ont été publiés dans les «actes» des congrès respectifs et nous les reproduisons à la fin du présent volume, pour servir à une meilleure intellection de notre exposé intégral” (pp. III–IV)²⁵.

V. După Al Doilea Război Mondial, în „La cohésion sociale par les valeurs et par l'ideal (son fondement psycho-biologique)” (*Analele Facultății de Drept* (Cluj), 1947. Extras: Cluj, Tip. „Cartea Românească”, 13 p.) bazându-se pe ipoteze deja expuse în lucrări anterioare precum *Mic tratat despre valori sau Introducere în sociologie* (tom 2) Eugeniu Sperantia ajunge la concluzia că „«bienfaisance», «paix», «justice» sont des concepts relatifs à notre action même, à l'action humaine personnelle ou sociale” dar, în același timp „ils représentent des valeurs qui ne sont jamais entièrement et définitivement accomplies mais tout au plus en cours de route, sinon demeurées à l'état de simple projet d'action. Leur présence au centre de notre conscience constitue plus que toute autre «idée-force», ou «vouloir faire»”. Prin urmare: „Partagés, admis par la plupart des humains, il est explicable que ces concepts, – et d'autres du même genre, – soient en état de nous rallier, de figurer un pont et un passage universel et durable entre les âmes. Il est explicable que, ébauchant un mouvement, une marche générale vers des buts pareils, ils resserrent les liens et, avec la convergence intérieure de «chacun», ils donnent une puissante cohésion de «tous», dans le social” (pp. 12, 13).

Apare primul volum dintr-o proiectată „Sinteză de filosofia istoriei, muncii și culturii”: *Resorturile psihologice ale evoluției umane* (Cluj, Editura Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, 1947, 420 p.)²⁶ care începe cu o „Introducere generală la Filosofia Istoriei”. Autorul ne amintește că: „Într'o comunicare la Congresul internațional de Psihologie din Copenhaga (1932) și într'un mic studiu publicat în revista «Philosophia» de sub conducerea profesorului Arthur Liebert (nr. 3, 1938), am arătat motivele care ne fac să credem că esențialul Vieții, caracterele și proprietățile ei distinctive, legile proprii ale oricărui tip al vieții în genere, toate acestea putând alcătui obiectul unei veritabile «Biologii generale», nu pot fi găsite decât prin studierea fenomenului psihic: actul psihic e fenomenul vital minimal” (p. 9). În concepția lui, „Biologia generală e o știință de mare alură filosofică deoarece ea nu ia în considerație fenomenele vitale de detaliu, ci caută în însușirile ei generale și permanente, *esența Vieții*”, și crede că: „Dacă Filosofia Istoriei poate reuși să surprindă acele caractere ale vieții psihice care (indiferent cum ar fi numite atunci) s'ar putea recunoaște și în demersurile vieții organice sau dacă legile fenomenului vital în genere, constatabile în ordinea organică, și-ar găsi o confirmare în Istorie,

²⁵ În aceeași scrisoare, citată mai sus, către C. Rădulescu-Motru, scrie: „În Metafizica mea (din care sper că v-am oferit odată un exemplar), o parte (Livre second, pp. 125–166) redă postulatele metafizice ale «gândirii practice» și conține puncte de plecare ale «Eticeii»”.

²⁶ Un scurt fragment a apărut în: *Axiologie românească. Antologie*, ed. cit., 1982, pp. 342–350.

în evoluția ideilor, culturii, muncii și instituțiilor, atunci stâlpii de susținere ar fi fixați pentru un magnific edificiu, pentru *o știință comună a vieții și a Istoriei*” (pp. 10, 11). Autorul, nu-și propune să realizeze aici „această construcție magnifică”, ci doar „să așeze niște piloni”, spunând că planul lucrării este dictat de *poziția vitalistă* pe care a adoptat-o și în scrierile anterioare urmând o desfășurare în „trei timpuri”, care va cuprinsă în trei tomuri: „Primul, [cel de față], se ocupă de condițiile germinăției, de resorturile psihologice ale concepției și deci de *resorturile psihologice ale evoluției umane*. Al doilea are să examineze fenomenul creșterii noilor realități materiale din germenii spirituali: e vorba de ceea ce într’un termen cuprinzător poate fi numit: muncă. E deci o încercare de *filosofie a muncii* (a muncii ca factor al evoluției umane). Al treilea e închinat procesului invers: celui care, din realizările materiale anterioare, face posibilă nașterea noilor germeni și-i propagă spre a se putea însămânța și încolți” (p. 15) adică ar trebui să fie „o încercare de *Filosofie a Culturii* și totodată: *O carte despre Carte*” (p. 17).

În condițiile instaurării noului regim politic²⁷, din următoarele tomuri ale *Sintezei* (încheiate în anii 1952–1953) nu au mai fost publicate decât câteva frânturi.

Din *Filosofia muncii* au fost publicate fragmentele: „Muncă și pasiune” (*Steaua* (Cluj), nr. 12, 1967, p. 11), „Munca sub aspect axiologic” (*Revista de filosofie*, tomul XVIII, nr. 3, 1971, pp. 235–247), „Axiologia muncii” (*Revista de filosofie*, tomul XXIV, nr. 2, 1977, pp. 185–200), „«Persoana» ca produs al muncii” (*Revista de filosofie*, tomul XXXV, nr. 6, 1988, pp. 579–593)²⁸.

Din cel de-al treilea tom, care ar fi urmat să se intituleze *Eflorescența spirituală (cuvântul, cartea, cultura)*, câteva fragmente au apărut periodice: „De la «gest» la «carte»” (*Cronica* (Iași), nr. 19, 1966, pp. 10, 11), „Lectura ca proces social” (*Revista de filosofie*, tomul XVI, nr. 2, 1969, pp. 233–245), „«Conceptul» și «ideea» de carte” (*Revista de filosofie*, tomul XVIII, nr. 8, 1971, pp. 1057–1061), „Biologia generală aplicată la studiul expresiei” (*Revista de filosofie*, tomul XX, nr. 3, 1973, pp. 309–320) „Cartea despre carte” [Filogeneza cărții] (*Revista de filosofie*, tomul XXV, nr. 3, 1978, pp. 373–385 și nr. 4, 1978, pp. 501–511). Volumul *Cartea despre carte sau Eflorescența spirituală* (îngrijirea ediției și cuvânt înainte de Octavian Chețan (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984)²⁹, conține doar capitolele: „«Conceptul» și «ideea» de carte”, „Ontogeneza sau embriologia cărții”, „Construcția cărții”, „Resorturile psihologice în construcția cărții” și „Drama înfăptuirii” (pp. 25–143), dintr-un manuscris cu următorul cuprins (prezentat în „Cuvânt înainte”, p. 20): Partea I – *Teoria expresiei*, cu diviziunile: A. Psihologia expresiei (și capitolele: 1. Expresia în genere; 2. Motivul voinței de emitere;

²⁷ Situație care a determinat „denigrarea” autorului și „executarea profesională” (odată cu cea a lui Lucian Blaga). „Povestea” este pe larg expusă în recenta monografie: Mihaela Ioana Teaca, *op. cit.*, pp. 143–170.

²⁸ Redacția revistei anunța cu această ocazie, la 100 de ani de la nașterea lui Eugeniu Speranția, viitoarea apariție a lucrării *Filosofia muncii* (la Editura Științifică și Enciclopedică) ceea ce nu s-a mai întâmplat.

²⁹ Prezentare la rubrica „În obiectiv”: Victor Săhleanu, „Cartea și condiția culturală a omului”, în *Revista de filosofie*, tomul XXXII, nr. 3, 1985, pp. 289–293.

3. Motivul voinței de recepțiune; 4. Conversația ca luptă) și B. Evoluția expresiei (cu capitolele: 5. Geneza formelor de expresie și fazele lor; 6. Rapidă privire sintetică. Fazele expresiei; 7. Biologia Generală aplicată fazelor expresiei; 8. Câteva „legi naturale” privind evoluția expresiei. Partea a II-a – *Cartea* (Esența, Geneza, Evoluția), cu următoarele capitole: 9. „Conceptul” și „Idea” de Carte; 10. Filogeneza cărții; 11. Ontogeneza sau embriologia cărții (cu secțiunile: a) Privire generală; b) Zămisirea unei cărți; c) Fazele embriologice; d) Influențele); 12. Construcția cărții; 13. Resorturile psihologice în construcția cărții (cu secțiunile: a) Voința de evadare din actual; b) Axiotropismul; c) Nootropismul); 14. Drama înfăptuirii; 15. Funcțiunea cititorului; 16. Reacțiunea sufletească în fața cărții (cu secțiunile: a) Posesiunea; b) Imitația; c) Expresiunea și ornamentarea; d) Bibliografie, biblioclastie); 17. Propagarea cărții. Partea a III-a – *Cultura*, cu capitolele: 18. Esența culturii; 19. Cultură și lectură; 20. „Tip” și „nivel” de cultură (cu secțiunile: a) „Tipul” culturii; b) „Nivelul” culturii; c) Evoluția diferențelor de „tip” și „nivel”); 21. „Progresul” și „legile” lui; 22. Corolariii și conspecturi despre „progres”; 23. Metageneza în trei faze.

După mărturia păstrată în corespondența cu C. Rădulescu-Motru, Eugeniu Sperantia mai avea încheiate, în anul 1953 două lucrări: *Etica* sau *Conștiința morală* (300 p.), din care nu știu să fi fost dat la iveală încă nimic, și *Contemplație și creația artistică* (200 p.). Din cea de-a doua lucrare a fost publicat un fragment în revista *Manuscriptum* (anul XIX, nr. 1(70), 1988, pp. 133–141; cu un cuvânt înainte de Gheorghe Iancovici) și apoi a apărut în volumul: Eugeniu Sperantia, *Contemplație și creația artistică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Mircea Muthu, postfață de I. Maxim Danciu (Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1977, pp. 17–134)³⁰.

Un alt text conceput și redactat la sfârșitul anului 1952 – începutul anului 1953, ocazionat de schimbul de scrisori cu C. Rădulescu-Motru – „Considerații asupra senescentei intelectuale” – a fost publicat în *Revista de filosofie* (tomul, nr. 2, 1982, 201–207)³¹. Textul a apărut și în limba franceză – „Considérations au sujet de la sénescence intellectuelle” – în *Revue Roumaine des Sciences Sociales* (tome XXVII, no. 1, 1983, pp. 37–43).

După liberalizarea din anii '60, au mai fost publicate câteva texte, în timpul vieții autorului: „Reflecțiuni asupra dezmierdării” (*Revista de filosofie*, tomul XIII,

³⁰ Despre toate aceste lucrări, Eugeniu Sperantia a scris, în scrisoarea citată mai sus: „În *Resorturile psihologice* am urmărit aspectul istoric al «voinței de valoare», iar în *Tratatul de etică*, pe care l-am terminat de curând (pe care acum, scriindu-mi-l la mașină, îl retușez și-l completez) am examinat întreg edificiul «valorilor morale» sub aspectul aceluiași dinamism vital și spiritual. În ceea ce privește cele estetice, am iarăși în lucru (dar, în cea mai mare parte, redactat) un studiu asupra raportului dintre «contemplație și creație». În toate aceste încercări (ca și în scrierile privind «filosofia dreptului» și sociologia) caracterul aprioric, transcendental al «valorilor» mi s-a impus în mod hotărât, rezistând în toate problemele, și în cele mai minuțioase și în cele mai largi. În tot cazul, teoria emoțională a valorilor îmi pare insuficientă, pentru că, oricum, dacă există atitudini de evaluare care decurg din unele stări afective, există incontestabil și stări afective care decurg din atitudini de evaluare pur spirituală. Deci valoarea nu e necesarmente și esențialmente la remorca jocului de sentimente, deci esența sa e distinctă de afectivitate.”

³¹ Vezi corespondența dintre cei doi, în același număr, pp. 198–201.

nr. 6, 1966, pp. 803–812)³², studiul „Basmul ca mijloc educativ” (în volumul colectiv: *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru Literatură, 1967, pp. 137–190) și volumul *Inițiere în poetică* (București, Editura Tineretului, 1968)³³. Cronici muzicale și crâmpene memorialistice au fost adunate în volumele: *Medalioane muzicale (Interpretări psihologice)* (București, Editura Muzicală, 1966) *Figuri universitare* (București, Editura Tineretului, 1967) și *Amintiri din lumea literară* (București, Editura pentru Literatură, 1967).

Într-un *Memoriu* din 1971–72³⁴ Eugeniu Speranția menționează și alte lucrări filosofice aflate în manuscris: *Pantele transcendente ale gândirii* (100 p.), „Les oppositions entre le droit et le convention” (comunicare pentru sesiunea a 4-a a Institutului internațional de sociologie și filosofie juridică)³⁵, „Quelques aperçus sur les classes sociales” (comunicare destinată Congresului internațional de sociologie din București, care n-a avut loc), un studiu despre Friedrich Carl von Savigny (20 p.) și un volum masiv *Introducere filosofică în biologie* (2 vol., 400 p.).

În ultima vreme, o parte dintre lucrările lui Eugeniu Speranția au fost reeditate în volumele: *Contribuții la filosofia religiei, magiei și mitologiei* (ediție îngrijită și studiu introductiv de Codruța Liana Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011)³⁶, *Studii de filosofia valorilor* (ediție îngrijită și postfață de Codruța Liana Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011)³⁷, *Scrieri socio-pedagogice* (ediție îngrijită, note și studiu introductiv de Codruța Liana Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012)³⁸, *Studii sociologice* (ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de autori: Andrei Negru, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012)³⁹. De asemenea au fost reeditate: *Introducere în sociologie* (2 volume; ediție îngrijită de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, 2015) și *Apriorismul pragmatic II. Contribuțiuni la psihobiologia gândirii* (1922), în *Revista de filosofie* (tomul LXVI, nr. 1, 2019, pp. 77–106 și nr. 2, 2019, pp. 271–286).

³² Probabil un fragment dintr-un eseu mai întins. În lista de lucrări inedite în manuscris din *Memoriu* (vezi *infra*) e menționat titlul: *Filosofia dezmiertării* (circa 100 p.).

³³ Volumul a fost reeditat, în anul 1972 (anul morții autorului) la Editura Albatros (fosta Editura Tineretului), în colecția „Micul ghid Albatros”.

³⁴ Publicat în *Revista de filosofie*, tomul XIX, nr. 3, 1972, pp. 428–435.

³⁵ Probabil o reluare, în limba franceză, a lucrării „Opoziția dintre drept și convențiune”, din *Pandectele române* (1941).

³⁶ Cuprinde: *Contribuțiuni la [filosofia religiei]. Studiul introductiv în filosofia religiei* (1916), *Supremația credinței pure în viața sufletească. Prolegomene filosofice la o nouă educație* (1939) și „Narațiunea ca mijloc educativ” (reluare, cu alt titlu, a studiului „Basmul ca mijloc educativ”, 1967).

³⁷ Cuprinde: *Cartea omului practic* (după ediția a doua: 1925) și *Mic tratat despre valori. (Valoarea ca gest de convergență vitală)* (1942).

³⁸ Cuprinde: *Mic tratat despre corelațiile psihice în viața copilului* (1925), *Erorile utilitariste în pedagogia spenceriană* (1914), *Concepții și perspective în pedagogia actuală* (Ernst Weber, John Dewey, Georg Simmel, Adolphe Ferrière, *Pedagogia socială*) (1929), *Figuri universitare* (1967).

³⁹ Cuprinde: *Tradiția și rolul ei social. (Studiu de sociologie biologică)* (1929), *Factorul ideal. Studii sociologice și aplicări la viața noastră națională* (1929), *Fenomenul social ca proces spiritual de educație* (1930), *Curs de sociologie generală. I. Teoriile determinismului social* (1931), *Problemele sociologiei contemporane* (1933), *Perspectiva istorică în viața socială, culturală și în educație (studiu psiho-sociologic)* (1934).